

JAROSLAVA MILOTOVÁ

Heinrich Himmler, říšský vůdce SS a přímý nadřízený Reinharda Heydricha, charakterizoval bezprostředně po atentátu jeho pražskou misi jako období, kdy byla v protektorátu prováděna »jasná německá politika«. ¹ Svě nezastupitelné místo v nacistickém pojetí »jasné německé politiky« měla i realizace změn ve správní struktuře okupovaného území Čech a Moravy, která je v historiografii nazývána Heydrichovou správní reformou. ² Práce, které této problematice věnovaly různou míru pozornosti, správní reformu chápou jako zásadní změnu směřující k odstranění správní dvoukolejnosti a ve svých závěrečích považují za jeden z jejích podstatných výsledků redukci personálního stavu okupačního aparátu, jenž byl dán po převzetí jeho funkcí protektorátní správou k dispozici wehrmachtu. ³ Toto stanovisko se opírá o některé informace z Heydrichových situačních zpráv, především pak o údaje obsažené v situační zprávě Kurta Dalugeho ze 3.11.1942.

Je skutečností, že již od roku 1939 se mezi německými úředníky ozývaly hlasy, které kritizovaly formu okupační správy a její těžkopádnost. Správní sféra byla stále častěji považována za předimenzovanou po stránce strukturální i personální. Tyto nedostatky měly být odstraněny reformou. ⁴ Budeme-li však personální stránce reformy věnovat bližší pozornost, je patrné, že dosavadní názory na její dopad v této oblasti bude nutné korigovat. Především je potřebné upřesnit východiska pro posuzování reformy v personální sféře. V této souvislosti je nezbytná rekonstrukce celkového počtu příslušníků správy před reformou, což bylo doposud opomíjeno. Prameny, které nám uvádějí souhrnné informace o personálním vybavení okupační správy před Heydrichovým příchodem se však liší v uváděných počtech a obsahují i problémy interpretační.

Na jaře 1941 byl v Úřadu říšského protektora proveden personální rozbor všech složek okupační správy. ⁵ Nejvyšší instance okupační správy Úřad říšského protektora tehdy v závěrečné sumarizaci vykazovala 1055 pracovníků. ⁶ V tomto počtu bylo zahrnuto 355 úředníků (Beamte), 550 zaměstnanců (Angestellte) a 150 členů pomocného personálu. Jelikož na přelomu let 1939/1940 tato instituce zaměstnávala 780 osob (246 úředníků, 408 zaměstnanců, 126 členů pomocného personálu), je patrné, že během jednoho roku došlo k výraznému personálnímu nárůstu. ⁷ Úřady oberlandrátů, představující první instanci, se oproti tomu v letech 1939/1941 z hlediska početních stavů výrazně neměnily. V období 1939/1940 zaměstnávaly 1126 osob, z nichž 280 mělo statut úředníků, zaměstnanců bylo 688 a 158 bylo zařazeno jako pomocný personál. Do jara 1941 personál oberlandrátů vzrostl pouze o dvě osoby, avšak z celkového počtu 1128 zaměstnanců bylo již 290 označeno jako úředníci. V porovnání s léty 1939/1940, kdy obě instance okupační správy zaměstnávaly 1906 osob, zvýšil se tedy do jara 1941 jejich personální stav už na 2183, a to jednoznačně ve prospěch Úřadu říšského protektora. Ve srovnání s protektorátem dosáhl počet pracovníků centrální okupační správy v Nizozemí v tutéž dobu 1596 osob, v Norsku 746, ve Francii pak 531. ⁸

Německý policejní aparát v protektorátu měl 29.5.1941 k dispozici 3736 osob, jež byly označeny jako příslušníci úřadů (Behördenangehörigen) a nelze je tedy zaměňovat s kasernovanými policejními jednotkami. Velitel pořádkové policie k tomuto datu vykazoval 1601 osob ve složení 1183 úředníků, 120 zaměstnanců, 298 členů pomocného personálu. ⁹ Oproti tomu dosahoval podle zprávy velitele bezpečnostní policie a bezpečnostní služby stav jemu podléhajících složek 2135 osob, z nichž 25 náleželo do jeho štábu. Bezpečnostní služba měla k dispozici 350 příslušníků, gestapo vykazovalo 1480, ze kterých 900 podléhalo řízení vedoucí úřadovny gestapa v Praze, 580 pak brněnské vedoucí úřadovně. Stav kriminální policie se pohyboval ve výši 280 členů, z nichž 170 náleželo do kompetence vedoucí úřadovny v Praze, 110 úřadovny v Brně. ¹⁰

Samostatnou oblast představovala tzv. říšská správa na území protektorátu. Záznam o počtu zaměstnanců soudní správy z 15.4.1941 uvádí celkem 671 osob, avšak již bez těch, kteří odešli na frontu.¹¹ Finanční správu podle údajů Úřadu říšského protektora z 29.5. zajišťovalo 2374 osob ve složení 1335 úředníků, 58 zaměstnanců, 79 pomocných sil, 902 rezervistů celní finanční ochrany.¹² Zplnomocněnec pro železnice měl v tutéž dobu k dispozici 89 osob, z nichž 60 mělo statut úředníků, 7 bylo vedeno jako zaměstnanci a 22 tvořilo pomocný personál.¹³ Kromě toho bylo ještě k 29.5.1941 uváděno 1200 osob, jež zabezpečovaly kurátorskou správu na vysokých školách, ve vědeckých institucích a spravovaly jejich majetek. 900 působilo v Praze, ostatní v Brně.¹⁴ Fungování poštovní správy a spojů zabezpečovalo 1565 zaměstnanců.¹⁵ Podle výše uvedených údajů pracovalo v této sféře německé správy na jaře 1941 celkem 5899 osob. V závěrečné sumarizaci všech složek okupační správy Úřad říšského protektora vykázal 11 818 zaměstnanců.

V rámci projednávání financování správního aparátu informoval vládní rada Carl Hermann z Úřadu říšského protektora prostřednictvím dr. Breyhana 7.8.1941 říšské ministerstvo financí o počtu německých zaměstnanců ve správě protektorátu.¹⁶ Jeho údaje se již v mnohém rozcházejí s těmi, které o tři měsíce dříve vypracoval úřad říšského protektora. Podle Hermannova zaměstnávaly Úřad říšského protektora a oberlandráty v tu dobu už 2350 osob, avšak pro tzv. říšskou správu uvádí jen 1870 pracovníků, a to pro úřadovny finanční správy 1270 úředníků a zaměstnanců, pro justiční správu pak 600.¹⁷ Důležitým údajem, který Hermannův dopis obsahuje, je informace, že k 7.8. působilo v protektorátní správě 6853 Němců. Na základě Hermannových údajů lze početní stav německého personálu v protektorátu sumarizovat na 11 073 osob, i když v porovnání s přehledem z jara 1941 uvádí vlastní německou správu pouze ve výši 4220 zaměstnanců. Je zřejmé, že do tohoto počtu nebyli zahrnuti pracovníci policejních složek, stejně tak personál kurátorské správy, správy dopravní, pošt a spojů.

Možnost dalšího srovnání dává přehled personálního vybavení okupačních správ v různých částech Evropy, který zveřejnil polský historik Cz. Madajczyk s odvoláním na dokument fixující stav z léta 1941.¹⁸ Pro protektorát je v něm uváděno 9362 osob včetně 1119 zaměstnanců centrální správy a 2014 příslušníků policejního aparátu. Z přehledu jednoznačně vyplývá, že se jedná pouze o členy okupační správy, a že nejde o Němce, kteří působili ve správě protektorátní.

Porovnáme-li informace zpracované Úřadem říšského protektora s těmi, které uvádí Hermann, je mezi jejich souhrnem rozdíl 745 osob, avšak z hlediska strukturace se tyto dokumenty, jak již bylo konstatováno, podstatně liší. Prameny zveřejněné Madajczykem obsahují údaje, podle nichž byl stav Němců v okupační správě v porovnání se záznamem Úřadu říšského protektora o 1456 osob nižší. Stejně jako dokument v Madajczykově práci, tak i květnový záznam Úřadu říšského protektora chápe všechn personál v něm vyčíslený podle jeho rozčlenění jako německý personál okupačních institucí. Tyto údaje nedává v žádném případě do souvislosti s německým obsazováním míst ve sféře české správy protektorátu. Budeme-li za směrodatný považovat údaj Úřadu říšského protektora, a to pouze pro nacistickou správu ve všech jejích složkách, a vezmeme-li v úvahu i oněch 6853 německých zaměstnanců v protektorátní správě, o kterých píše Hermann, pak dojdeme dokonce k číslu 18 771 německých úředníků, zaměstnanců a pomocného personálu působících ve správní sféře protektorátu bez ohledu na to, zda vykonávali svoji činnost pod hlavičkou německé okupační či české protektorátní správy. I přes relativnost tohoto údaje je patrné, že na území protektorátu působil mimořádně silně obsazený okupační aparát a vycházející z počtu 7,6 milionu českého obyvatelstva lze souhlasit s tezí, že právě v protektorátu dosáhla okupační správa z hlediska personálního nejvyšší možné míry.¹⁹

Již z tohoto důvodu je tedy nutné opatrněji posuzovat stanovisko, že v důsledku správní reformy byl počet německých sil pro veškeré správní účely stlačen na 1884 osob.²⁰ Z archivních materiálů je patrné, že při odčerpávání Němců ze správní sféry je nezbytné rozlišovat mezi personální politikou, jež souvisela se správní reformou, a mezi odchody, které měly svůj původ v přesně stanovených požadavcích wehrmachtu na brance, či v opatřeních z počátku roku 1943, jež souvisela s přípravou na totální válku. Pro objasnění celé záležitosti je tedy nezbytné věnovat pozornost programu, který reforma sledovala v oblasti personální politiky. Neméně důležité je i vymezení správních okruhů, do nichž byla směřována. Právě analýza těchto problémů je základním východiskem pro odpovídající interpretaci údaje o 1884 členech okupačního aparátu, kteří působili v německých a protektorátních úřadech, jak to konstatuje ve své situační zprávě Kurt Daluege.

Při projednávání nového správního uspořádání Čech a Moravy byla personální oblasti věnována značná pozornost, přičemž jiné cíle byly sledovány na straně německé, jiné mezi českým úřednictvem. Ve vztahu k českému správnímu aparátu mělo být reorganizace využito k rozsáhlé čistce za použití řady více či méně zjevných represivních prostředků. Tzv. plánovací porada o otázkách české a německé správy v protektorátu, jež se konala za Heydrichova osobního řízení 1. listopadu 1941, rozhodla, že »s pomocí již zveřejněných výnosů proti svobodným zednářům, židům apod. bude veškerá správa proseta, aby se tak odstranily nejdůležitější nevhodné živly, jakož se i uvolnila místa, aby česká správa mohla být poznenáhlu proniknuta Němci«.²¹ Opatření vůči svobodným zednářům bylo využito k odvolání ministrů Klumpara a Kaprase z protektorátní vlády.²² Rovněž Háchovu žádost, aby na Eliášovo místo byl jmenován Kruliš-Randa, zamítl Heydrich s odůvodněním, že má nežádoucí styky se židovskými podnikateli.²³ Dalším nátlakovým prostředkem vůči českým úředníkům byly jazykové zkoušky z němčiny, jež český aparát sabotoval.²⁴ Od 24. dubna 1942 vstoupilo v platnost nařízení, aby úředníkům, kteří nesložili předepsanou jazykovou zkoušku, byl do jejího opakování krácen příjem o 1020 %. Těm, kteří naopak u zkoušek prokázali dobré znalosti, měl být vyplacen mimořádný příspěvek ve výši 50 říšských marek.²⁵

Exemplárním příkladem, jenž měl sloužit k zastrašení českého správního aparátu, byla poprava dvou vysokých úředníků ministerstva zemědělství vrchního sekčního rady Františka Frolíka a sekčního šéfa 4. odboru Otakara Frankenbergera. Zvláště jeho popravu Heydrich považoval za výstrahu pro české úředníky, kteří měli v úmyslu provádět při své práci sabotážní činnost, byť jen formou pasivní rezistence.²⁶ Kombinací nátlakových prostředků měla být česká správa co nejrychleji zbavena úředníků, u kterých německá strana postrádala záruku, že s ní budou odpovídajícím způsobem spolupracovat, zvláště když představitelé okupačního režimu neměli ještě zcela vyjasněnou představu o tom, jakou linií budou do budoucna zastávat v otázce úřednické politiky na území protektorátu.²⁷ Plány předpokládající postupné odbourávání autonomie v každém případě kladly důraz na skutečnost, že »nejlepším prostředkem k zajištění potřebného fungování českého aparátu je německá pěst«.²⁸

V oblasti německého úřednictva byla personální politika úzce spjata s vlastním cílem reformy, jenž spočíval ve vytvoření účelné správní struktury, která by efektivním způsobem propojila protektorátní a okupační složku správy tak, aby německá strana mohla »více vládnout a vést a méně spravovat«.²⁹ V praxi to mělo být umožněno převedením a včleněním adekvátního množství německých úředníků do všech stupňů protektorátní správy, v jejichž úřadech měli plnit řídicí a kontrolní funkci, zatímco český aparát by pod jejich dohledem pouze vykonával správní činnost bez jakékoliv rozhodovací pravomoci.³⁰ Německý personál potřebný pro tyto účely měl být získán úspornějším obsazením okupačních institucí, případně jejich redukcí, avšak v žádném případě to neznamenalo plošnou reorganizaci všech složek okupační správy.

Seznam německých úřadů a služeben v protektorátu z 5. července 1941

dokládá mimořádně rozvětvenou strukturu okupační správy na různých úsecích její činnosti.³¹ Je v něm podchyceno 448 německých úřadů, úřadoven a jejich poboček po celém území Čech a Moravy.³² Síť okupačního policejního aparátu, jenž podléhal K. H. Frankovi z titulu jeho funkce vyššího vůdce SS a policie, byla tvořena 59 policejními úřady a služebnami. Do sféry policie pořádkové z nich náleželo 20, ostatní byly institucemi bezpečnostní policie a bezpečnostní služby. Německý policejní aparát však nebyl do programu správní reformy zahrnut a síť jeho služeben zůstala fakticky beze změny. I když v rámci reformy bylo zrušeno 8 oberlandrátů, v jejichž sídlech byly umístěny služebny pořádkové policie, bezpečnostní policie a bezpečnostní služby, zůstaly tyto služebny zachovány. Změnilo se však jejich správní postavení. V oblasti bezpečnostní služby došlo k redukci služeben (Dienststelle) z 15 na 7, přičemž osm služeben v sídlech zrušených oberlandrátů bylo přeměněno na venkovní služebny (Aussendienststelle). Jejich síť už v průběhu roku 1942 byla rozšířena o šest, v následujícím roce pak ještě o tři.³³ Obdobným způsobem bylo postupováno i u dalších složek německého policejního aparátu. Stejně tak jako v případě bezpečnostní služby nedošlo při zrušení oberlandrátů k zániku stávajících německých četnických velitelství, ta přešla spolu s ostatními služebnami pořádkové policie pod pravomoc německých řídicích okresních hejtmanů.³⁴ Policejní složky v rámci správní reorganizace nezaznamenaly ani snižování početních stavů, množství policejního personálu v následujících letech naopak vzrůstalo.³⁵ Podle Heydrichova názoru bylo postavení a síla policejního aparátu po celou dobu existence protektorátu především určováno faktem, že úspěch všech opatření německých úřadů především záleží na mocenských prostředcích, které má k dispozici policie.³⁶ Zvláště pro tyto důvody nepovažovaly návrhy na správní reorganizaci za žádoucí omezení činnosti a redukci personálního vybavení policejních institucí, stejně tak byly vyňaty i z úsporného programu fungování správy v podmínkách totální války.³⁷ Rovněž požadavky wehrmachtu na brance nepostihovaly tuto oblast.³⁸

Jestliže se reforma podstatněji nedotkla okupačních policejních složek, o to výrazněji zasáhla protektorátní četnictvo a policii. Český policejní aparát byl bez výjimky postaven pod přímé řízení a kontrolu německých policejních úředníků. Došlo k přizpůsobení organizace protektorátních policejních složek obdobným složkám okupačním s výraznou infiltrací německého personálu, jenž počátkem roku 1945 dosáhl 15 930 osob.³⁹

Bez strukturálních změn zůstala i německá soudní správa. K 5.7.1941 ji tvořilo 26 soudů, státních zastupitelstev a jejich poboček na různé úrovni, od německého vrchního soudu přes soudy zemské, až po soudy úřední včetně dvou trestnic. Výnos z 1.4.1941 stanovil sídla a obvody německých soudů jež zůstaly v platnosti po celou okupaci.⁴⁰ Jelikož německé soudy reprezentovaly významný represivní nástroj, nepovažovalo vedení okupační správy za žádoucí rozsáhlé snižování jejich personálu. Koncept Daluegeho zprávy zplnomocněnci wehrmachtu o možnostech uvolňování personálu z okupačních úřadů z 6.10.1942 obsahuje informaci, že v říjnu téhož roku bylo armádě ze soudní správy dáno k dispozici 58 mužů, přičemž v následujícím období mohlo být uvolněno maximálně 15, což bylo považováno za konečné číslo, protože »při velkém nárůstu ponejvíce politicky nejzávažnějších trestných činů nemůže další uvolňování přicházet v úvahu«.⁴¹ Daluege dále uvedl, že vězeňští dozorcí nemohou být uvolňováni kvůli značnému počtu vězňů, jelikož pak by podle jeho názoru »chyběla záruka pro výkon řádného dohledu«, a zároveň upozornil, že jako říšský protektor nemůže rozhodovat o odvolání personálu soudů, protože se jedná o zaměstnance říšského ministerstva spravedlnosti.

Početně nejrozsáhlejší síť služeben byla vybudována pro německou finanční správu, pošty a spoje. Říšská finanční správa měla na území protektorátu k dispozici 134 pracovišť, která byla řízena úřadem vrchního finančního prezidenta v Praze.⁴² Její články tvořily celní pátrací úřadovna v Praze se svou pobočkou v Brně, tři hlavní celní úřady, 18 celních úřadů se třemi pobočkami a 14 okresních celních

komisariátů s 93 celními dozorcími úřadovými. Činnost poštovní správy a spojů zabezpečovalo 104 úřadů a institucí řízených Hlavním úřadem německé říšské pošty v Praze a řídicí poštovní úřadovnou sídlící rovněž v Praze. Její nejpodstatnější část se skládala ze 43 telefonních úřadů a 19 poštovních úřadoven pro služební poštu. Do poštovní správy byly dále zahrnuty vysílače, telegrafy, zesilovače a jiná pracoviště technického charakteru s příslušným počtem personálu.⁴³

Oproti těmto správním oblastem měla nejmenší počet svých úřadoven na území Čech a Moravy říšská dráha v čele s decernentem říšských drah, jenž působil v Praze. Zájmy říšské dráhy v protektorátu zabezpečovali zplnomocněnci pro dráhu u železničního ředitelství v Brně, Olomouci, Plzni, v personální unii pak v Praze a Hradci Králové.⁴⁴

Rozmístění úřadů správy finanční, dopravní, pošt a spojů nebylo vázáno na síť oberlandrátů a návrhy na správní reformu se těchto složek netýkaly. Pokud docházelo ke snižování jejich personálu, nebyla zde souvislost se správní reorganizací, nýbrž s měsíčními požadavky wehrmachtu na povolání potřebného množství mužů do vojenské služby. Od druhé poloviny roku 1942 tím byla nejvýrazněji postižena poštovní správa a spoje, z jejichž personálu odešlo v říjnu do armády 52 mužů. K dalším požadavkům wehrmachtu zaujal již Daluge negativní stanovisko, jelikož k odvodu 10 mužů z říšského vysílače Mělník muselo dát souhlas Goebbelsovo ministerstvo, do jehož kompetence náleželi.⁴⁵ Oblast dopravní správy není v návrzích na odvody z roku 1942 zahrnuta vůbec a v následujícím období byla pak v porovnání s jinými správními odvětvími postižena nejméně.⁴⁶

Policii, soudnictví, finanční správě, dopravě a spojům na území protektorátu přikládal okupační režim mimořádnou důležitost z pohledu politického, hospodářského i vojenského. Vzhledem k úkolům, které měly zajišťovat, jejich zásadní reorganizace spojená s výraznou redukcí personálu nepřicházela prakticky v úvahu. Pokud k tomu začalo docházet, a to od konce roku 1942, pak to bylo pod silným tlakem válečných událostí.⁴⁷

Správní strukturu okupačních orgánů dále spoluvytvářelo 9 nacistických institucí vysokoškolského, vědeckého a osvětového charakteru a 12 ústavů a korporací veřejného práva. Mezi ně náležel i komisařský vedoucí Pozemkového úřadu se 6 obvodními úřadovnými pro pozemkovou reformu se sídly v Praze, Českých Budějovicích, Plzni, Hradci Králové, Brně a Olomouci. Tyto instituce plnily svoje úkoly jak v oblasti germanizační, tak i hospodářské, avšak z hlediska strategie okupační politiky z nich měl mimořádný význam německy vedený Pozemkový úřad.⁴⁸

Německé školství a jeho instituce z řad svého personálu výrazným způsobem dotovaly potřeby wehrmachtu. V říjnu 1942 bylo například z protektorátu posláno do vojenské služby 110 učitelů německých základních škol a škol vyšších a 59 profesorů, docentů a asistentů vysokých škol, mezi nimiž byli převážně lékaři.⁴⁹ V následujících měsících bylo považováno za únosné odvedení již jen 18 učitelů, avšak pouze proto, že Daluge používal policejní personál k výuce na školách.⁵⁰ Rovněž z oblasti vysokých škol bylo navrženo povolat do armády maximálně 7 mužů. Jak ale vyplývá ze zprávy III. oddělení Úřadu říšského protektora z února 1943, byl stav německého školského personálu nakonec snížen na minimum. Z 970 učitelů, kteří v tu dobu byli v Čechách a na Moravě k dispozici, mělo být pro wehrmacht uvolněno 145 mužů. Zpráva v této souvislosti upozorňuje, že není třeba blíže specifikovat »jaké ničující účinky bude mít takové radikální uvolnění pro německé školství«.⁵¹

Snižování německých zaměstnanců Pozemkového úřadu bylo považováno za nežádoucí, jelikož se již od podzimu 1941 počítalo s jeho intenzivnějším zapojením do úkolů germanizační politiky. Zplnomocněnci wehrmachtu Daluge sdělil, že z Pozemkového úřadu může uvolnit jen 10 mužů, protože »Pozemkový úřad zpracovává plánování, vysídlení a osídlení vojenských cvičišť v Čechách a na Moravě a jedná se vesměs o odborníky a

Jestliže správní reforma nesměřovala do výše uvedených oblastí, pak je evidentní, že její těžiště spočívalo ve sféře centrální správy, kterou na německé straně na prvním místě představoval Úřad říšského protektora. V roce 1941 se jeho organizační struktura skládala z centrální správy se 7 úřadovny, kterou řídil státní podsekretář von Burgsdorff, čtyř oddělení, jež se dělila na 28 odborných skupin, pěti referátů a kanceláře tiskového šéfa říšského protektora.⁵³ V návaznosti na úřad říšského protektora pak byla centrem pozornosti správní reformy 1. instance okupační správy úřady oberlandrátů, jejichž počet byl zredukován z 15 na 7. Paralelně s těmito institucemi byla reorganizací postižena odpovídající oblast protektorátní správy, a to na všech jejích stupních, tj. od vlády jako kolektivního orgánu a resortních ministerstev přes zemské úřady až po úřady okresní.

20. října 1941 předložil K. H. Frankovi státní podsekretář von Burgsdorff prováděcí návrh reorganizace správy, jenž vypracovalo I. oddělení Úřadu říšského protektora.⁵⁴ Návrh byl považován za konečnou variantu a stanovil realizační postup, který bral v úvahu včleňování Němců do všech stupňů protektorátní správy, k němuž mělo docházet dvojím způsobem. Jednak formou personální unie, tj. paralelním výkonem správní činnosti v německých i protektorátních úřadech, a jednak přímým převedením do českých institucí. První způsob byl využit při začleňování pracovníků Úřadu říšského protektora do ministerstev, druhý v oblasti zemských a okresních úřadů.⁵⁵

Přijetím těchto zásad došlo v průběhu roku 1942 k mimořádně výraznému pohybu německého úřednictva v protektorátu. Jak uvádí ve svých pamětech Horst Naudé, v rámci reformy jmenovaný na místo viceprezidenta Zemského úřadu v Praze, charakterizovaly personální politiku té doby především rozsáhlé přesuny německých úředníků z vyšší instance okupační správy do nižší a do všech instancí správy protektorátní za paralelního příchodu nových správních odborníků z říše na vedoucí místa okupační správy, přičemž reforma podle něho v žádném případě neznamena jen pouhé snižování počtu členů okupačního aparátu.⁵⁶ Sám Heydrich ve své situační zprávě v rámci informace o reformě a jejím průběhu upozornil Bormanna na snížení personálního obsazení okupační správy jen ve výši jedné šestiny.⁵⁷

Z osmi šéfů zrušených oberlandrátů byli pouze dva, kteří odešli do vojenské služby. Ostatní nadále působili jako správní úředníci. Oberlandráti Meusel, Hertel a Hofmann byli přiděleni do zemských úřadů v Praze a Brně. Do nově organizované sítě okresních hejtmanů přišla řada vládních radů ze Sudet, kteří ovládali češtinu, stejně tak i kvalifikovaní správní odborníci z Úřadu říšského protektora. Např. dr. Strobl nastoupil do Českých Budějovic, von Prott do Hradce Králového, dr. Pillat do Jičína. Ve značné míře byl počet okresních hejtmanů doplněn personálem oberlandrátů, a to např. v Mladé Boleslavi, Kolíně, Strakoněch, Pardubicích, Králové Dvoře, na Kladně či Domažlicích.⁵⁸ Jak poznamenává Naudé, pouze pro jednoho muže, který tři roky výrazně zasahoval do správy protektorátu, nezůstalo v rámci reformy místo, a to pro státního podsekretáře von Burgsdorffa, jenž počátkem roku 1943 převzal velení nad plukem na východní frontě.⁵⁹ Burgsdorff však na frontě dlouho nepobyl a jako správní odborník byl nakonec povolán do Generálního gouvernementu.⁶⁰ Vedle Burgsdorffa opustil vedoucí funkci v kulturně politickém oddělení Úřadu říšského protektora von Gregory, jehož vystřídal studijní rada Wolf, z místa komisařského vedoucího Pozemkového úřadu byl odvolán Theo Gross, kterého nahradil sudetský Němec ing. Ferdinand Fischer. Současně se ve vedení okupační správy začaly objevovat i zcela nové osoby, které přišly z Německa. Jako školský odborník převzal příslušné oddělení Zemského úřadu v Praze SS-obersturmbannführer Prager, finanční záležitosti tamtéž vládní ředitel Fritsch. Za novou výraznou osobnost okupační správy byl považován vrchní vládní rada Reischauer, jehož uvolnění z Mnichova prosadil na jaře 1942 osobně Heydrich.⁶¹ Reischauer však odešel koncem roku 1943 na frontu, kde

padl, přičemž podle Naudého se o jeho odchod zasadil šéf kanceláře K. H. Franka Robert Gies, Naudém označovaný za Frankova zlého ducha.⁶² Pod vlivem válečných událostí odešli i další členové Úřadu říšského protektora na frontu, mezi nimi jmenovaní von Prott, Strobl a Hertel.⁶³

Němečtí úředníci přecházeli nejen do zemských a okresních úřadů, ale i do jednotlivých ministerstev. Informace o jejich počtech podává zpráva o rozčlenění centrálních protektorátních úřadů, která dělí tyto úředníky na říšské a německé protektorátní, přičemž úředníci označovaní jako říšští působili v personální unii dále ve svých funkcích v rámci Úřadu říšského protektora.⁶⁴ Ve zprávě je uveden celkový personální stav všech protektorátních ministerstev s výjimkou resortu spravedlnosti a tři ústřední úřady.⁶⁵ Personálně nejsilnější bylo nově vytvořené ministerstvo hospodářství a práce, v jehož čele stál Walter Bertsch. Zaměstnávalo 1741 osobu, z toho 93 říšských Němců a 32 protektorátních. Po něm následovalo ministerstvo zemědělství, které mělo ve stavu 1584 zaměstnanců, přičemž poměr mezi říšskými a německými protektorátními úředníky byl 52 : 8. V ministerstvu vnitra pracovalo 912 osob, včetně 80 říšských a 9 protektorátních Němců. Nižší počty zaměstnanců mělo ministerstvo financí 684, s 22 říšskými a 7 protektorátními Němci, ministerstvo školství 599, z toho 32 říšských a 27 protektorátních Němců, ministerstvo dopravy 543, z toho 10 úředníků z Úřadu říšského protektora a 7 protektorátních Němců, a ministerstvo lidové osvěty 523, včetně 9 protektorátních a 3 říšsko-německých úředníků. Nejvyšší cenový úřad zaměstnával 316 osob, mezi které náleželo 26 říšských a 5 protektorátních Němců. Poměrně menší zastoupení měla okupační správa v Nejvyšším účetním a kontrolním úřadu, kde ze 162 pracovníků byli 2 říšští Němci a 1 protektorátní. V Ústředním statistickém úřadu pak z 840 zaměstnanců bylo 12 Němců, z nichž 5 bylo říšskými úředníky.

Z celkového počtu 6495 zaměstnanců protektorátních ministerstev bylo tedy 391 Němců, což představovalo kolem 7 % ministerského personálu. Němečtí úředníci nebyli do ministerstev včleňováni rovnoměrně, nýbrž s přihlédnutím k hospodářskému či politickému významu jednotlivých resortů. Avšak i bez této diferenciaci spočívalo v jejich rukou řízení všech prezidiálních odborů a většiny odborných sekcí ministerstev.⁶⁶

V listopadu 1942 informoval Kurt Daluege Berlín, že pro 7,6 milionu českého obyvatelstva má k dispozici »nur 1884 deutsche Einsatzkräfte für alle Verwaltungsaufgaben, von diesen arbeiten 738 Beamte und Angestellte in der Reichsprotektorat und 1146 Beamte und Angestellte bei den autonomen Behörden«. ⁶⁷ Právě tyto údaje bývají považovány za důkaz úspěšnosti reformy v personální sféře. Interpretace tohoto údaje však předpokládá přihlédnout k řadě skutečností, které byly ve větším či menším rozsahu konstatovány v předchozím výkladu.

Na prvním místě je třeba brát v úvahu, že ze strany okupační správy byla reforma zaměřena na strukturální a personální reorganizaci centrálních institucí politické správy, tj. Úřadu říšského protektora a oberlandrátů. Síť služeben ostatních složek okupačního aparátu a jejich personál správní reformou zásadním způsobem postižen nebyl. Neméně důležitá je i skutečnost, že kádrová pravomoc říšského protektora byla omezená. Měl sice z titulu své funkce možnost ovlivňovat činnost okupačního aparátu jako celku a na různé úrovni s jednotlivými složkami okupační správy spolupracovat, ale nebyl již kompetentní pro zasahování do správních záležitostí všech německých institucí na území protektorátu a v důsledku toho ani do jejich personálního vybavení. Z tohoto pohledu neovlivňoval ani policejní správu, ani oblast tzv. říšské správy, stejně tak služebny NSDAP, říšské pracovní služby nebo úřadovny wehrmachtu. Kádrová pravomoc v těchto oblastech šla mimo kompetenci říšského protektora. Personální vybavení těchto úřadů určovaly příslušné resorty v Berlíně, stranická kancelář NSDAP v Mnichově, župní vedoucí, vrchní velitelství branné moci, říšské vedení SS atd. Uvádí-li tedy Daluege, že pro všechny správní úkoly v protektorátu je k dispozici 1884 osob, pak se tedy jedná jen o personál jemu bezprostředně podřízený z titulu

říšského protektora. V žádném případě nejsou do tohoto počtu zahrnuti zaměstnanci policejní správy, kteří zčásti měli rovněž statut úředníků a jejichž personální stav v protektorátu se naopak zvyšoval. Daluegeho informace rovněž nebere v úvahu oblast německého soudnictví, kterého se nedotýkala ani úsporná opatření z roku 1943, přičemž k restrikci jeho personálu se vedení okupačního režimu navzdory požadavkům armády stavělo odmítavě. Jak vyplynulo ze zprávy o snižování personálního stavu okupačních úředníků, náleželo podle vyjádření říšského protektora rozhodnutí o odvolání pracovníků tzv. říšské správy do vojenské služby do kompetence příslušných resortních ministerstev. Údaje uváděné Daluegem v listopadu 1942 lze tedy interpretovat jediným způsobem. Oněch 1884 německých zaměstnanců představuje jen stav personálu ve sféře politické správy s bližší specifikací počtu pracovních sil u Úřadu říšského protektora a množství Němců, kteří z Úřadu říšského protektora a oberlandrátů byli začleněni do institucí protektorátní správy, především v rovině ministerstev, zemských a okresních úřadů.⁶⁸ Daluege přitom ani neuvádí stav personálu služeben oberlandrátů inspektorů k tomuto datu a stejně tak ani celkový počet Němců v protektorátních úřadech, který činil v roce 1941 podle informace C. Hermanna 6853 osob.⁶⁹ Stanovisko, že Daluegem zmiňovaných 1146 úředníků a zaměstnanců v protektorátních úřadech nezahrnuje tuto oblast jako celek nepřímou potvrzuje i jeden z cílů správní reformy efektivnější a ještě silnější prolnutí české správy německým personálem. Počet 1884 úředníků a zaměstnanců tudíž maximálně fixuje stav, který zůstal po provedení reformy u Úřadu říšského protektora a oberlandrátů s převedením většiny personálu do správy protektorátní.

Provedeme-li porovnání tohoto údaje s rokem 1941, zaznamenáme snížení stavu o 299 osob, avšak ve srovnání s rokem 1940, kdy okupační politická správa čítala 1906 zaměstnanců, je prakticky dosažena stejná úroveň. V neprospěch roku 1942 je pak vykazováno již jen 22 osob. Počet Němců včleněných do protektorátních institucí o 20 přesahuje personální stav oberlandrátů z roku 1940. Úřad říšského protektora sice vykazoval o 42 zaměstnanců méně než v roce 1940, ale v následujícím období, kdy ve zvýšené míře docházelo k odvodům Němců do armády, si udržuje poměrně stabilní počet pracovníků. Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu mělo v roce 1943 ve stavu okolo 800 osob.⁷⁰

Při celkovém shrnutí této problematiky lze konstatovat, že snižování personálu okupačního aparátu je v souvislosti se správní reformou v dosavadní odborné literatuře přeceňováno. Požadavek úspory německých sil byl při přípravě reformy sice akceptován a měl být realizován prostřednictvím užšího propojení mezi okupační a protektorátní správou, avšak pro plnění řídicí a kontrolní funkce musel být německý personál ponechán v takové výši, která by po převedení čistě administrativní činnosti na českou správu umožňovala odpovídající plnění těchto úkolů. Jestliže jako klíčový program byla stanovena germanizace Čech a Moravy, lze těžko předpokládat, že ji mohli v oblasti politické správy zabezpečovat čeští úředníci, kteří by si tím podle názoru státního podsekretáře Burgsdorffa »víceméně podrazili židli, na které sedí«. ⁷¹ Pro dosažení tohoto cíle musela být vedoucí místa ve všech složkách správy nezbytně obsazena Němci, a to v odpovídajícím počtu, jenž fakticky byl na úrovni roku 1940, aniž by se přitom bral v úvahu německý personál již působící v českých úřadech.

Snižování stavu německých zaměstnanců v různých částech okupačního aparátu, které s výjimkou policie nabývalo výrazně na kvantitě na přelomu let 1942-1943, stojí již mimo rámec správní reformy a je podřízeno realitě válečného vývoje.⁷² Tlak událostí však nutil okupační vedení v protektorátu ke hledání náhradního řešení, které by umožňovalo plynulé plnění správních úkolů. Tím mělo být i získání si českého úřednictva. Jestliže čeští úředníci byli od roku 1939 vystavováni jako ostatní vrstvy obyvatelstva nejružnějším formám nátlaku přes propouštění, zatýkání až po popravy, pak si je do roku 1944, jak uvádí Naudé ve svých pamětech, začal K. H. Frank předcházet.⁷³ S tímto »předcházením« zřejmě souviselo i Frankovo jednání s berlínským vedením

o možném zvýšení platů českým úředníkům.⁷⁴ Frankova iniciativa však již neměla šanci na úspěch a kromě toho jednání s berlínskými úřady se pro Franka nepříjemně protahovalo.⁷⁵ S ohledem na válečnou situaci a přiblížení se fronty k protektorátním hranicím bylo udržení okupačního režimu v Čechách a na Moravě stále více závislé na činnosti policie a armády, která se v dubnu roku 1945 stala rozhodující silou okupačního aparátu.

POZNÁMKY

1. Protokol o výsledcích jednání K. H. Franka s Hitlerem a Himmlerem z 28.5.1942 s návrhy perzekučních opatření po atentátu. Státní ústřední archiv (dále SÚA), fond 109-333-9.
2. V dobových pramenech se hovoří pouze o správní reformě, zvláště když příprava a realizace správní reorganizace se kryla s obdobím, kdy ve funkci protektora postupně působili Neurath, Heydrich a Daluge. K problematice časového rozvržení správní reformy včetně posouzení otázky, zda lze reformu považovat za ukončený proces viz J. Milotová, Heydrichova správní reforma v kontextu správně politického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace. Disertace, FFUK, Praha 1988, s. 99-106.
3. Srovnej např. S. Šisler, Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939/1945. Sborník archivních prací (dále SAP) 13, 1963, s. 54; V. Král, Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1939/1945. Praha 1957, s. 23, I. díl; D. Brandes, Die Tschechen unter deutschem Protektorat. München 1969, s. 224, I. díl.
4. K této otázce viz J. Milotová, c.d., kapitola Obecné rysy nacistické správy a jejich uplatnění ve správním vývoji protektorátu v letech 1939/1941, s. 38-97.
5. Dokument nese označení »Aufstellung« a je parafován Robertem Giesem s datem 29.5.1941, SÚA, fond Úřad říš. protektora (dále ÚŘP-d.), Z, kart. 1. - dodatky.
6. Tamtéž.
7. Záznam z 23.1.1940 o stavu personálu Úřadu říšského protektora a oberlandrátů. SÚA, fond ÚŘP, Z-Pers. I, kart. 81.
8. W. Herdeg, Grundzüge der deutschen Besatzungsverwaltung in den west- und nordeuropäischen Ländern währen des zweiten Weltkrieges. Tübingen 1954, s. 36; Cz. Madajczyk, Faszyzm i okupacje 1938/1945. Poznaň 1984, s. 66-67, II. d.
9. Zpráva velitele pořádkové policie z 26.5.1941, jejíž údaje sloužily jako podkladový materiál, upřesňuje informace v tom smyslu, že k tomuto datu tvořilo jeho štáb 139 úředníků, 56 zaměstnanců a 60 členů pomocného personálu (ve zprávě je užíván termín »Arbeiter«). Policejní pluky Čechy a Morava spolu s německým četnickým velitelstvím a německým samostatným velitelstvím v Jihlavě vykazovaly 1044 úředníků, 64 zaměstnanců a 288 příslušníků pomocného personálu. SÚA, fond ÚŘP-d, I-1a-1000 a, kart. 1.
10. Tyto údaje byly do celkové sumarizace převzaty z nedatovaného sdělení velitele SD a bezpečnostní policie. Jeho zpráva z 13.5.1941 však již udává stav 2241 osob. Informace z této zprávy jsou publikovány avšak s datem 31.5.1941, in S. Biman, Německá bezpečnostní služba v Protektorátě Čechy a Morava. Vznik, organizace, činnost. SAP 22, 1972, s. 319. Orig. zprávy viz SÚA, fond ÚŘP-d, I-1147/41, kart. 1.

- 11.** Přehled počtu zaměstnanců německých soudních institucí v protektorátu podle stavu k 15.4.1941 uvádí 326 úředníků, 273 zaměstnanců a 72 členů pomocného personálu, přičemž do vojenské služby k tomuto dni odešlo 18 osob ve složení 5 úředníků, 10 zaměstnanců a 3 příslušníci pomocného personálu. SÚA, fond ÚŘP-d, I-1a-1631, kart. 1.
- 12.** Nedatovaný přehled o počtu zaměstnanců finanční správy podle jednotlivých služeben, jehož údaje byly převzaty do sumarizace Úřadu říšského protektora. V celkovém množství vykazovaného personálu je však zahrnuto i 61 osob české národnosti, a to 44 uklízeček, 3 členové pomocného personálu, dále pak 10 protektorátních úředníků u celní pátrací služby v Praze a 4 v její brněnské pobočce. Stav jen německého personálu pak ovšem představuje pouze 2313 osob, tj. 1321 úředníků, 58 zaměstnanců, 32 členů pomocného personálu a 902 rezervistů celní hraniční služby. SÚA, fond ÚŘP-d, Z, kart. 1.
- 13.** Záznam z 30.4.1941. SÚA, fond ÚŘP-d, č.j. III/1-3 BV 601/01, kart. 1.
- 14.** Záznam z 29.5.1941. SÚA, fond ÚŘP-d, Z, kart. 1. Přehled struktury institucí okupační správy z 5.7.1941 uvádí pro tuto oblast dva úřady Kurator der deutschen wissenschaftlichen Hochschulen in Prag, Kurator der deutschen technischen Hochschule in Brünn. SÚA, fond ÚŘP-d, I-1a-6175, kart. 1.
- 15.** Podle záznamu Hlavního úřadu německé říšské pošty se stavem k 1.4.1941 zaměstnávala poštovní správa 1092 úředníků, 153 zaměstnanců a 140 příslušníků pomocného personálu, ze kterých 30 zaměstnanců a 140 příslušníků pomocného personálu označuje jako protektorátní Němce. SÚA, fond ÚŘP-d, Z, kart. 1.
- 16.** Bundesarchiv Koblenz, R 2/11 426 a.
- 17.** Úřední záznam na dopisu obsahuje informaci, že podle rozpočtu Úřadu říšského protektora pro rok 1941 tato instituce a oberlandráty vykazovaly 2573 úředníků a zaměstnanců a 430 příslušníků pomocného personálu. Dále v něm byl vznesen požadavek, aby byly porovnány údaje Hermanna s rozpočtem.
- 18.** Cz. Madajczyk, c.d., s. 66.
- 19.** Cz. Madajczyk, Kszaltowanie systemu okupacyjnego w Europie #rodkowej przez III Rzesze w latach 1939-1945. Dzieje Najnowsze 1971, 1/2, s. 168. Madajczyk pro porovnání uvádí, že v protektorátu na 790 protektorátních občanů připadl jeden německý úředník, v Norsku byl poměr 1 : 3600, v Nizozemí 1 : 5500.
- 20.** Srovnej V. Král, c.d., s. 23. Údaje jsou převzaty z Daluegeho situační zprávy za období od 2.9. do 3.11.1942. SÚA, fond 114-3-15.
- 21.** SÚA, fond 114-2-26.
- 22.** Záznam rozhovoru K. H. Franka s Háchou 2.12.1941. SÚA, fond 114-4-3. Frank Háchovi oznámil, že Ladislav Klumpar je svobodný zednář a je tudíž nutné, aby opustil úřad ministra sociální a zdravotní správy. Totéž se podle Frankova sdělení týkalo i ministra školství Kaprase. Hácha na obvinění reagoval záporně a ve vztahu k úřednímu působení obou ministrů jim nepřikládal žádný význam. 19.12.1941 však písemně sdělil Heydrichovi svůj souhlas s odchodem Kaprase a Klumpara z protektorátní vlády. SÚA, fond 114-4-2.
- 23.** Heydrich Háchovi 16.10.1941. SÚA, fond 114-4-3.

- 24.** Heydrichova situační zpráva č. 20 z 16.5.1942. SÚA, fond 114-3-17. Jak uvádí J. Brügel, nařídil v březnu 1942 Heydrich jako další krok k provádění germanizace, aby v oblasti města Prahy, ve které bylo pouze 5 % obyvatelstva německého původu, bylo úřadováno jen německy. Podle zprávy zástupce zahraničního úřadu Gerlacha, z jehož informace Brügel čerpal, Heydrichovo jazykové opatření se dotklo 2530 000 českých úředníků. J. W. Brügel, Tschechen und Deutsche 1939/1946. München 1974, s. 114.
- 25.** Situační zpráva č. 20 z 16.5.1942. SÚA, fond 114-3-17.
- 26.** Heydrich Bormannovi 11.10.1941. SÚA, fond 114-3-17.
- 27.** Vyjádření vedoucího úseku SD Praha ve věci usměrňování a řízení českého úřednictva z 22.10.1941. SÚA, fond 110-4-19.
- 28.** Politické zpravodajství zástupce zahraničního úřadu K. Ziemkeho ze 17.9.1940, zpráva 11075/D Pol. 2g. SÚA, fond Pozůstalost Ziemke, nezpracovaný materiál.
- 29.** Dalugeho projev k oberlandrátům z 15.6.1942. SÚA, fond ÚŘP, I-1d-6310, kart. 309.
- 30.** Heydrich Bormannovi 18.5.1942. SÚA, fond 109-5-5.
- 31.** SÚA, fond ÚŘP-d, I-1a-6175, kart. 1. Sumarizaci okupačních úřadů obsahuje i obdobný seznam, který zpracoval finanční úřad v Karlových Varech 26.2.1941, jenž na rozdíl od dokumentu sestaveného Úřadem říšského protektora zahrnuje i služebny NSDAP, dislokaci speciálních institucí SS a jejich jednotek. Třetím dokumentem, podávajícím přehled orgánů okupační správy, je blíže nedatovaný soupis německých úřadů a služeben z roku 1941, který neuvádí služebny wehrmachtu, pracovní služby a NSDAP. V porovnání se seznamem z 5.7.1941 však zahrnuje např. instituce německých okresních školských inspektorů či německé zemské školní rady. SÚA, fond ÚŘP-d, Z, kart. 1. Údaje o počtu úřadů z různých oblastí okupační správy, které jsou uváděné v následujícím výkladu, lze tedy považovat za přibližné, přičemž celkovou strukturu okupačního aparátu bude nutné teprve zpracovat.
- 32.** V udávaném počtu je zahrnuto 24 úřadoven a služeben wehrmachtu a 7 říšské pracovní služby.
- 33.** Srovnej S. Biman, c.d., s. 323-327.
- 34.** S. Šisler, c.d., s. 82.
- 35.** K této problematice viz blíže J. Milotová, c.d., s. 109-110.
- 36.** Heydrich říšskému ministru financí von Krosigkovi 17.4.1940. SÚA, fond ÚŘP, Z-Haushalt 111, kart. 113.
- 37.** 3.5.1943 vypracoval vrchní vládní rada Reischauer elaborát o omezování činnosti správy a jejím převedení na totální válku se zaměřením na snižování personálního stavu správního aparátu s ohledem na požadavky wehrmachtu (v oblasti německé správy) a pro potřeby pracovního nasazení (ve sféře správy protektorátní). SÚA, fond 110-1-5.
- 38.** Příslušníci okupačního policejního aparátu nebyli např. vůbec zahrnuti do rozdělovníku branců OKW z 1.2.1943 a podle informace III. oddělení Úřadu říšského protektora z 11.2.1943 požadavek wehrmachtu na odvody do vojenské služby výslovně eliminoval personál pořádkové a bezpečnostní policie. SÚA, fond 109-4-1033, 109-4-1038.

- 39.** Zpráva SS a policejního soudu v Praze z 9.1.1945 o počtu všech jednotek a služeben podléhajících SS a policejnímu soudnictví k 1.1.1945. Že se jedná o Němce zařazené do protektorátních formací potvrzuje skutečnost, že Češi tomuto soudnictví podléhali na základě Himmlerova nařízení až od 4.4.1945. SÚA, fond 110-8-20.
- 40.** S. Šisler, c.d., s. 91.
- 41.** SÚA, fond 109-4-1033.
- 42.** SÚA, fond ÚŘP-d, I-1a-6175, kart. 1.
- 43.** Tamtéž.
- 44.** Tamtéž.
- 45.** SÚA, fond 109-4-1033.
- 46.** V rozdělovníku branců OKW pro únor 1943 bylo z území protektorátu vyžadováno 1260 osob, z nichž říšská dráha měla dodat 2 pracovníky, jiné úřady oproti tomu 540 osob. SÚA, fond 109-4-1038.
- 47.** Primární význam pro tato opatření měl Hitlerův výnos z 13.1.1943, jenž nařizoval, aby šéf OKW nechal prověřit u všech osob, které mají označení UK- Stellungen (tj. unabkömmlichgestellt), zda je skutečně nezbytné. V záporném případě byly tyto osoby dány k dispozici armádě. Dále pak generální zmocněnec pro pracovní nasazení F. Sauckel měl zabezpečit evidenci dosud nehlášených mužů od 16 do 65 let a žen od 17 do 50 let z válečně nedůležitých hospodářských oblastí pro možné začlenění do válečné výroby. Srovnej H. Bergschicker, Deutsche Chronik 1933/1945. Bilder, Daten, Dokumente. Berlin 1985, s. 460.
- 48.** Do seznamu vědeckých a osvětových institucí byly zahrnuty 2 úřady kurátorů, dále pak německá Karlova univerzita, německé vysoké školy v Praze a Brně, 3 vysokoškolské instituty v Praze, a to pro hudbu a příbuzné umělecké obory, výtvarné umění a tělesnou výchovu, pobočka berlínského ústředního institutu pro výchovu a vyučování se sídlem v Praze. Jako korporace veřejného práva byly kromě Pozemkového úřadu vedeny Německý filharmonický orchestr, Generální intendant německých divadel se sídlem v Praze, Českomoravská filmová ústředna, Říšská rozhlasová společnost, Německý červený kříž zemská úřadovna pro Čechy a Moravu, Německá zdravotní komora, Českomoravská úřadovna pro dovoz a vývoz výrobků hospodářství vyživovacího a zemědělského, Filmový cenzurní úřad v Čechách a na Moravě, Pověřenec říšského protektora pro hospodaření s minerálními oleji, Zmocněnec říšského protektora pro strojní výrobu a služebna Výzkumného úřadu se sídlem v Praze (Forschungamt in Prag). SÚA, fond ÚŘP-d, Z, kart. 1.
- 49.** SÚA, fond 109-4-1033.
- 50.** 12.2.1943 vydal Daluge pro oberlandráty-inspektory nařízení, aby pro zajištění úkolů německého školství přijímali spolupracovníky z policejních rezerv. SÚA, fond 110-4-529.
- 51.** Zpráva III. oddělení Úřadu říšského protektora K. H. Frankovi o důsledcích výnosu z 9.2.1943, který prikazoval, aby z každé věcné oblasti bylo z celkového počtu zaměstnanců dáno k dispozici pro vojenskou službu 15 %. SÚA, fond 109- 4-1033.
- 52.** SÚA, fond 109-4-1033.
- 53.** SÚA, fond ÚŘP-d, I-1a-6175, kart. 1.

54. SÚA, fond ÚŘP, I-1d-6120, kart. 304.

55. Viz záznam porady o začleňování Němců do protektorátní správy a odstranění správní dvojkoľejnosti z 3.12.1941. J. Milotová V. Měšťánková L. Linhartová, Heydrichova okupační politika v dokumentech. Praha 1987, dokument č. 29, s. 92-96.

56. H. Naudé, Erlebnisse und Erkenntnisse. Als politischer Beamter im Protektorat Böhmen und Mähren. München 1975, s. 138.

57. Heydrichův průvodní dopis Bormannovi k situační zprávě č. 21 z 18.5.1942. SÚA, fond 109-5-5.

58. Předpokladem pro využití zaměstnanců oberlandrátů k infiltraci do českých institucí bylo i jejich silné personální obsazení, které v některých případech bylo považováno za neúnosné. Bohmann uvádí, že oberlandráty dosahovaly až počtu 150 zaměstnanců. Viz A. Bohmann, Die Stellung der Oberlandräte-Inspekteure. Zur deutscher Verwaltungsorganisation im ehemaligen Protektorat Böhmen und Mähren. Zeitschrift für Ostforschung 15, 1966, č. 1, s. 120. Ačkoliv doposud postrádáme studii, která by se zabývala i personální otázkou výstavby oberlandrátů, lze Bohmannovo stanovisko akceptovat. Např. brněnský oberlandrát k 1.8.1940 měl 126 pracovníků. Srovnej J. Janák, Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu. Praha 1967, s. 208, 2. díl.

59. H. Naudé, c.d., s. 139.

60. Burgsdorff koncem prosince 1942 a počátkem roku 1943 velel pluku v oblasti Donu, odtud se vrátil ještě zpět do Prahy, ze které ve funkci guvernéra krakovského distriktu odešel do Polska. SÚA, fond Ministerstvo zahraničních věcí výstřižkový archiv (dále MZV-VA), Kurt Burgsdorff, kart. 3005.

61. Oberlandrát Schultze von Dratzig z Hradce Králového, který byl podle Naudého »sehr ordentlicher Mann«, hodnotil Reischauera jako nejagilnějšího muže v úřadu říšského protektora, jenž disponoval i potřebnými správními znalostmi. Záznam rozhovoru s oberlandrátem Dratzigem z 30.3.1943 o postavení oberlandrátů-inspektorů v řídicí úloze Úřadu říšského protektora. SÚA, fond 114-9-42.

62. H. Naudé, c.d., s. 157.

63. Naudé v této souvislosti uvádí, že časté změny v personálním obsazení úřadů od roku 1943 již velmi ztěžovaly práci okupačního aparátu. H. Naudé, c.d., s. 154.

64. Blíže nedatovaná zpráva, která vzhledem k tomu, že v seznamu obsahuje jak nově vytvořené ministerstvo hospodářství a práce, tak i ministerstvo lidové osvěty, jež bylo ustanoveno na základě vládního nařízení o nové organizaci některých ústředních úřadů z 15.6.1942, č. 208 Sb. z. a n., pochází pravděpodobně z druhé poloviny roku 1942. SÚA, fond 114-5-1.

65. V grafickém znázornění struktury správy protektorátu po reformě, které bylo přílohou Heydrichovy zprávy pro Bormanna 18.5.1942, je protektorátní ministerstvo spravedlnosti označeno jako jediný resort, do něhož není začleněn německý personál. SÚA, fond 109-5-5.

66. V ministerstvu vnitra působil jako prezidiální šéf Reischauer a vedení všech jeho sekcí bylo obsazeno Němci. Podobná situace byla i v ministerstvu hospodářství a práce, kde vedle Waltera Bertsche zastával funkci prezidiálního šéfa Schmidt a mimo sekce W V a A 3 řídili všechny ostatní německí úředníci. Prezidiálním šéfem ministerstva zemědělství byl dr. Staehly a německému vedení nepodléhaly pouze sekce III., VI.,

VII. V ministerstvu financí bylo vedení všech sekcí obsazeno Němci a prezidiálním šéfem byl jmenován Schmeisser. Stejná situace byla v ministerstvu školství, kde jako prezidiální šéf působil dr. Heckel. V ministerstvu lidové osvěty, kde funkci prezidiálního šéfa zastával dr. Kraus, s výjimkou II. sekce měly všechny ostatní německé vedení. Řízení všech odborů ministerstva dopravy a techniky počínaje prezidiálním šéfem Gerlem bylo rovněž německé. Ústřední statistický úřad, Nejvyšší účetní a kontrolní úřad a Nejvyšší úřad cenový řídili dr. Wirth, dr. Hawranek a dr. Buss. SÚA, fond 114-5-1.

67. SÚA, fond 114-3-15.

68. Podle záznamu I. oddělení Úřadu říšského protektora z 8.8.1942 působilo v Zemském úřadu Praha 43 německých úředníků, v Brně pak 23. SÚA, fond 114- 2-146. Pokud se týká obsazování vedení okresních úřadů německým personálem, informoval generální inspektor správy H. Reinefahrt, že »im Protektorat bestehen 72 politische Behörden I. Instanz. Davon sind 5 Städte mit eigenem Statut unter deutscher Leitung. 18 Bezirksbehörden sind heute tschechisch, 49 deutsch geleitet. Von diesen üben 15 die Tätigkeit der geschäftsführenden Bezirksbehörden-Reichsauftragsverwaltung aus«. Reinefahrtův elaborát »Verwaltungsreform im Protektorat Böhmen und Mähren« tvořil přílohu Daluegeho situační zprávy z 3.11.1942. SÚA, fond 114-3-15.

69. Personální stav úřadoven oberlandrátů byl snížen na minimum. Podle sdělení vládního rady Fuchse z Úřadu říšského protektora Reinefahrtovi mělo v těchto úřadovnách pracovat kolem 6 osob ve složení oberlandrát-inspektor, jeho zástupce se statutem vyššího správního úředníka, jeden úředník střední nomenklatury, 2 písařské síly a řidič. Fuchs Reinefahrtovi 8.8.1942. SÚA, fond 114-2-46.

70. Zpráva vládního rady Hawranka K. H. Frankovi z 2.12.1943 o přezkoušení personálního stavu a organizační činnosti v ústřední správě Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu. SÚA, Sbírnka mikrofilmů bohemikálních dokumentů, F 2 Š, Auftrags-Nr. 68.

71. Burgsdorffův návrh reorganizace správy z 13.10.1941. SÚA, fond ÚŘP, I-1d- 6120, kart. 304.

72. V Reischauerově zprávě z 3.5.1943 o počtu osob, které byly z okupační a protektorátní správy dány k dispozici wehrmachtu a pro pracovní nasazení, se konstatuje, že od 1.1.1943 do 25.3. bylo z okupační správy povoláno do vojenské služby 138 osob. Z oblasti správy protektorátní, s výjimkou samosprávy, bylo za tutéž dobu nasazeno 7361 osob. Do počátku května 1943 v důsledku zastavení a omezení válečně nedůležitých oborů bylo dáno pro vojenské či pracovní nasazení 342 příslušníků protektorátní správy a 24 okupační správy. K počtu německých úředníků učinil K. H. Frank poznámku »sehr mageres Ergebnis«. SÚA, fond 110-1-5.

73. H. Naudé, c.d., s. 164.

74. Dokumentace o jednání Franka s Berlínem se nachází v pobočce Spolkového archivu v Postupimi, mikrofilm č. 1327, 1328.

75. 3.12.1943 urgoval Frank u Lammerse vyřízení celé záležitosti s tím, že nemá ještě žádnou odpověď, ačkoliv první jednání mezi ním, Lammersem a Bormannem proběhlo již 24.7.1943. Při té příležitosti zdůraznil, že »jede weitere Verzögerung würde zu einer schweren politischen Belastung führen, die in keinem Verhältnis zu etwaigen fachlichen Bedenken der Reichsressorts stände. Es ist mir nicht möglich, diese Verantwortung auf mich zu nehmen.« Dále Frank na Lammerse apeloval, aby měl pochopení pro jeho těžkou situaci. Skutečnost, že Frankovo jednání bylo motivováno obavou z dalšího vývoje v protektorátu, a ta byla také vlastním důvodem

pro jeho angažovanost v platové otázce, dokládá jeho dopis Lammersovi ze 7.12.1943. Frank si stěžoval, že celá záležitost je po čtyřech měsících stále ve stádiu projednávání, ačkoliv z jeho strany byly na přání Berlína připraveny všechny podklady, a že při dosavadních pracovních metodách se ke konkrétním závěrům dojde až na jaře 1944. Zdůraznil, že zlepšení platových poměrů je »ein trennendes politisches Problem«, jelikož v obtížných měsících následujícího období bude nutné získat pro okupační politiku v protektorátu i české úřednictvo. BA-Potsdam, mikrofilm č. 1328, f. 111, 116-118. Úprava platových poměrů veřejných zaměstnanců a protektorátního vojska byla provedena tzv. novelou platového zákona, jež vstoupila v platnost vládním nařízením č. 15 Sb. z. a n. ze dne 12.1.1944 v doplnění s vládními nařízeními č. 16, 17, 18 a 19 Sb. z. a n. z téhož dne.

Personalaspekte der sog. Heydrichs Verwaltungsreform

Jaroslava Milotová

Die sog. Heydrichs Verwaltungsreform wird in den bis heute veröffentlichten Studien als bedeutender Meilenstein in der Entwicklung der Verwaltung des Protektorats charakterisiert. Die Verfasser kommen ohne Ausnahme über den Standpunkt überein, daß die Reduktion des im Dienste des Okkupationsapparates stehenden Personals ein grundsätzliches Ergebnis war, weil dieser nach der Übernahme seiner Funktion durch die Verwaltung des Protektorats zur Disposition der Wehrmacht übergeben werden konnte. Dieser Standpunkt stützt sich auf einige Informationen der Heydrichs Situationsberichte, vor allem aber auf Angaben des Situationsberichtes Kurt Dalueges vom 3.11.1942.

Vorgelegte Studie bietet eine Analyse dieses Aspekts der Verwaltungsreorganisation und auf Grund der festgestellten Tatsachen konnte die Verfasserin zur Korrektur der bisherigen Anschauungen auf diese planmäßige Umgestaltung des Personalstandes beitreten. Als Ausgangspunkt diente der Verfasserin nähere Präzision der Kriterien zur Beurteilung der Reform in der Personalsphäre. Sie widmete deshalb ihre Aufmerksamkeit der Gesamtstruktur der Okkupationsverwaltung einschließlich ihrer Personalausstattung. Aus den zugänglichen Archivquellen konnte sie feststellen, daß in der ersten Hälfte des Jahres 1941 auf dem ganzen Gebiet Böhmen und Mährens 448 deutsche Ämter und Büros mit ihren Zweigstellen tätig waren, und 11 818 Personen beschäftigten. (Nur die politische Verwaltung hatte 2183 Angestellte.) Im Vergleich zu anderen okkupierten Staaten handelte es sich um stark besetzten Verwaltungsapparat, der ausgerechnet in dem Protektorat mit Rücksicht auf die Anzahl der tschechischen Bevölkerung die höchst mögliche Höhe erreichte. Diese Tatsache war neben anderen das Argument dazu, daß diese überdimensionierte Verwaltungssphäre immer öfters kritisiert wurde, und zwar wegen ihrer strukturellen und personellen Zusammensetzung. Diese Mängel sollte eben Verwaltungsreform beseitigen.

Den wesentlichsten Teil der Studie widmet die Verfasserin dem Programm, das diese Reform in der Personalpolitik verfolgte, und dem Begrenzen der Verwaltungskreise, die diese Reform betreffen sollte. Gerade Analyse diese Probleme ist Ausgangspunkt zur entsprechenden Interpretation der Angabe der 1884 Mitglieder des Okkupationsapparates, die in deutschen und Protektoratsämtern arbeiteten, wie es Kurt Daluege in seinem Situationsbericht konstatiert. Aus der Schriftenanalyse des Amtes des Reichsprotectors, aus welchem diese Studie hinausgeht, ist es klar, daß die Reform auf Grund der Reorganisationsentwürfe für Okkupationsinstitutionen in die politische Verwaltungssphäre zielte und so in das Amt des Reichsprotectors und Oberlandratsämter eingreifen sollte. In der Praxis beschränkte sie sich nur auf einen Teil der Angestellten in Okkupationsverwaltung, wobei die in Personalpolitik festgelegten Aufgaben keineswegs darauf zielten, nur neue Leute für Bedürfnisse der Armee freizugeben. Ihre Realisation zur Zeit Heydrichs in der Prager Amtsführung wird vor allem durch Umbesetzung der Beamten in der Okkupationsverwaltung durch neue Verwaltungsfachleute aus dem Reich und durch weitere Verschiebungen der deutschen Beamten in die tschechische Verwaltung charakterisiert. Der Armee wurde nach den nazistischen Angaben nur den sechste Teil der Beamten des Verwaltungsapparates zur Verfügung gestellt. Insgesamt wurden nach der Reform in diesem Sektor 1884 Personen beschäftigt, wobei diese Anzahl praktisch mit dem Stand im Jahre 1940 übereinstimmt, als das Amt des Reichsprotectors und die Oberlandräte 1906 Beamte beschäftigten. Empfindlicher als durch die Reform wurde der Okkupationsapparat durch monatliches Assentieren zur Wehrmacht mit festgesetzten Quoten für alle Verwaltungsorgane (mit Ausnahme der Polizei und teilweise auch Gerichte, Verkehrsverwaltung und Propaganda) betroffen.

Auf Grund der festgestellten Tatsachen kam die Verfasserin zur Überzeugung, daß der Einfluß der Personalstandesreform auf die Okkupationsverwaltung überschätzt wurde. Künftig wird es nötig sein, diese Frage in breiterem Zusammenhang mit anderen Fragen zu lösen und dabei die mit der Reform zusammenhängenden Personaländerungen mit denen nichtzuvermischen, welche die Anforderungen der Wehrmacht ohne Zusammenhang mit dieser Reform determinierten. Weiter ist es sichtbar, daß sich das anlässlich der Übernahme der administrativen Tätigkeit durch die tschechischen Ämter unter der deutschen Aufsicht ermöglichte Herabsetzen des Personalstandes der Okkupationsverwaltung in dem Personalstand der die Stabilität der Okkupationsregierungsform und die Ruhe auf dem Protektoratsgebiet sicherstellenden Ämter nicht widerspiegelte. In der Zeit, in der mit Rücksicht auf internationale und innenpolitische Lage die repressiven Organe des Okkupationsapparates, vor allem die Polizei und Armee, die dominante Rolle spielten, überragte bedeutend ihr Personalstand die Anzahl der Beamten, die im Rahmen der Reform aus der politischen Verwaltung ausgeschieden wurden.